

THE CONCEPT OF TASARRUF (SPIRITUAL DISPOSAL) IN IBN ARABI IN THE CONTEXT OF THE CHAPTER OF LUT

Doç. Dr. Adem ÇATAK

Nevşehir Hacıbektaş Veli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Tasavvuf Anabilim Dalı,
ademcatak@hotmail.com

Arş. Gör. Ahmet VURAL

Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Tasavvuf Anabilim Dalı,
avural@gumushane.edu.tr

Abstract

The lexical meaning of the concept of the spiritual disposal (*tasarruf*) is doing business with using the authority which is given, possession of something, using, administration, free behavior, and management. The concept of *tasarruf* as a Sufi term means doing extraordinary works, dominion over existence, influence on ware and living beings. The issue of *tasarruf* is a subject which caused long debates in mystical circles. This debate has not concluded in modern times. On the contrary, it has continued among the beneficiaries and opponents in the degree of the accusations on polytheism and perversion.

In this study, the general meaning of the concept of *tasarruf* has been described in the introduction. Then, the opinions that are expressed on the subject in the literature of Islamic mysticism have been propounded in general terms. In the following stage, Ibn Arabi's views on the concept of *tasarruf* which constitutes the main subject of this study have been examined. The issue has been addressed from the basis of the chapter of Lût of Ibn Arabi's work which is *Fusûs al-Hikam*. It has been benefited from the other parts for the details of the subject in the case of necessity. The subjects of the saving of the prophets and the saints, the possibility of saving, the reasons of saving or not saving, the relationship between the ownership of Saint's saving possibilities and information have been tried to explain in this study.

Ibn Arabi has begun to examine the details of the subject while examining the 80th verse of Hûd. After he has made the linguistic commentary of this verse he has dealt with Lût's asylum to *Rukn-i Shadîd*. Later, although he was a prophet, he has sought an answer to the question of why he did not want his people to perish. In this context, he has expressed an interpretation of the Prophet (pbuh) about the asylum of Lût and has discussed the issue within the framework of the possibility of saving and using. Ibn Arabi has explained that the Saint cannot reach perfection unless he has the power to save, the Saint who has reached perfection will not use savings, if he has used the authority of saving it will come into existence without freewill in the consequence of the divine willpower, otherwise this usage of the Saint who has used the authority of saving voluntarily is an evidence of lack of knowledge.

KeyWords: *Ibn Arabi, Fusus-al-Hikam, Lut, Tasarruf, Spiritual Disposal, Miracle.*

LÛT FASSI BAĞLAMINDA İBN ARABÎ'DE TASARRUF KAVRAMI¹

Özet

“Tasarruf” kavramı, sözlük anlamı olarak verilen yetkiyi kullanarak iş yapma, bir şeye sahip olma, kullanma, idare etme, serbest davranma, çekip çevirme gibi manalara gelmektedir. Tasavvufî bir ıstılah olarak “Tasarruf” kavramı ise olağanüstü işler yapma, varlığa hükmetme, eşya ve canlılara tesir etme gibi anlamlar ifade etmektedir.

Tasarruf meselesi, tasavvuf muhitlerinde uzun tartışmalara sebep olmuş bir konudur. Modern zamanlarda da bu tartışma hararetini yitirmemiş, aksine meselenin lehtar ve aleyhtarları arasında şirk ve dalal ithamlarına varacak derecede devam etmiştir.

Bu çalışmada, giriş mahiyetinde tasarruf kavramının genel anlam çerçevesi çizilmiş, ardından konu hakkında tasavvuf literatüründe dile getirilmiş görüşler genel hatlarıyla serdedilmiştir. Daha sonra çalışmanın esas konusunu teşkil eden İbn Arabî'nin tasarruf kavramı hakkında görüşlerinin incelenmesine geçilmiştir. Mevzu, İbn Arabî'nin *Fusûsu'l-Hikem* adlı eserinin “Lût Fası” bölümünden hareketle ele alınmış, konunun detayları için ihtiyaç husulünde başka bölümlere de müracaat edilmiştir.

Peygamberler ve velilerin tasarrufu, tasarrufun imkânı, tasarruf etmeme veya edememenin nedenleri, velinin tasarruf etme imkânına sahip olmasıyla marifeti arasındaki ilişki vb. konular, çalışmada izah edilmeye çalışılmıştır.

İbn Arabî, konunun detaylarını izah etmeye Hûd suresinin 80. ayetini incelemekle başlamış, bu ayetin dilsel tefsirini yaptıktan sonra Hz. Lût'un rûkn-i şedîd'e ilticasını ele almıştır. Daha sonra bir peygamber olmasına rağmen neden tasarrufta bulunarak halkının helakini istemediği sorusuna cevap aramıştır. Bu bağlamda Hz. Peygamber (s.a.v.)'in Hz. Lût'un mezkûr ilticasına dair yorumunu dile getirmiş, konuyu tasarrufun imkânı ve istimali çerçevesinde tartışmıştır. İbn Arabî, velinin tasarrufa sahip olmadıkça kemale ermiş olamayacağını, kemale ermiş bir velinin de tasarrufu kullanmayacağını, eğer tasarruf yetkisini kullanmışsa bunun ilahi irade neticesinde ihtiyarsız olarak vücut bulduğunu aksi halde tasarruf yetkisini iradi olarak kullanan velinin bu istimalinin, marifetinin noksanlığına bir delil olduğunu izah etmiştir.

Anahtar kelimeler: *İbn Arabî, Fusûsu'l-Hikem, Lût, Tasarruf, Keramet.*

Giriş

İslam âlimleri, olağanüstü hadiseleri mucize, keramet, maûnet, istidrac ve sihir gibi farklı kategoriler altında incelemişlerdir. Bu sınıflandırmada mucize, peygamberler eliyle meydana gelen harikulade olayları; keramet, Allah'ın veli kullarının ortaya koyduğu olağanüstü işleri; istidrac, inanmayan kimselerden sadır olan hadiseleri; sihir ise sahip oldukları bir kısım ilim ve kabiliyetleri

¹ Bu makale, 2. Uluslararası İpekyolu Akademik Çalışmalar Sempozyumu'nda sunulan tebliğin genişletilmiş hâlidir.

kötüye kullanan kişiler eliyle meydana gelen şaşırtıcı olayları ifade eder. Bu çalışma, mezkûr kategorilerden kerametın alt başlıklarından birini oluşturan tasarruf kavramını ihtiva etmektedir.

Tasarruf kavramı, sözlükte verilen yetkiyi kullanarak iş yapma, bir şeye sahip olma, kullanma, idare etme, serbest davranma, çekip çevirme gibi anlamlara gelir. Tasavvuf terimi olarak ise olağanüstü işler yapma, varlığa hükmetme, eşya ve canlılara tesir etme gibi anlamlara gelir (Uludağ, 2005:355; Cebecioğlu, 2005:629).

Tasavvuf terminolojisinde insan ve eşyaya çeşitli şekillerde etki etmek, onları idare etmek vb. olağanüstü olaylar gerçekleştirmek üzere Allah'ın, değerli dostlarına bir lütuf olarak bahşettiği üstün yetki/kozmik güç olarak tanımlanabilecek tasarruf hadisesinde bilinmesi elzem olan husus, kul eliyle gerçekleşen tüm harikulade olayların gerçek failinin Cenab-ı Hak olduğu gerçeğidir.

İslam düşünürleri, varlıkta mutlak tasarrufun Allah'a ait olduğunda hemfikirdirler. Bu anlamda Cenab-ı Hak, yarattığı mevcudatın künhü üzerinde hiç bir araç ve yardımcıya ihtiyaç duymadan ve sınırsız bir şekilde her türlü tasarrufta bulunabilir. Bunun yanında Cenab-ı Hak, insanlar eliyle meydana gelen tüm fiillerin de gerçek sahibidir. Bu ikinci tür hadiseler, Cenab-ı Hakk'ın insan, melek vb. bir vasıta aracılığıyla meydana getirdiği olaylardır. İslam düşünürleri bu gerçeğe, **“(Savaşa) onları siz öldürmediniz, fakat Allah onları öldürdü. Attığın zaman da sen atmadın, fakat Allah attı...”** (Enfâl, 8/17) ve **“Sen sevdiğini hidayete erdiremezsin fakat Allah dilediğini doğru yola iletir”** (Kasas, 48/56) gibi ayetlerden hareketle ulaşmışlardır.

Mutasavvıflar ise kulun vasıtasıyla meydana gelen ve asıl failinin Cenab-ı Hak olduğu tasarruf konusunu açıklamak üzere maşa ile sobadan ateş alan adam istiaresini kullanmışlardır (Cebecioğlu, 2005: 629). Bu benzetmede temel soru, sobadan ateşi alanın maşa mı yoksa adam mı olduğudur. Bu misalde sobadan ateş alan adam gerçek fail olarak Allah'ı simgelerken ateşin kendisiyle alındığı maşa ise insanı sembolize etmektedir. Bu noktada tasarrufun gerçek failinin kul olduğuna inanmak akidevi anlamda doğru değildir. Böyle bir inanışın şirk olduğu sarahaten belirtilmiştir.

Tasarruf konusunu itikadî açıdan değerlendiren Cebecioğlu, Allah Teâlâ'nın, evrenin yönetimi ile ilgili olarak “müdebbir melekler”e birtakım görevler verdiği gibi, melekleşmiş, kudsî, saf ve temiz ruhlara da görevler verdiğini belirtir. Arifin âlem üzerindeki tasarrufu konusunu şöyle dile getirir: “Esasen yöneten Allah'tır, müdebbirlik vasfına haiz melek veya insan da, robotik, maşa konumunda alet varlıklardır. Tasavvuftaki kutub kavramına bakarak, Allah'a yedek ilâhlar yamamaya çalışmak iddiasını, disiplindeki spekülâtif anlama zorluğu açısından yersiz bulduğumuzu ifade etmek isteriz. Hiçbir varlık ister nebi, ister veli, ister kutub, isterse melek olsun veya diğer tüm mahlûkat, asla Allah olamazlar. Tasavvufta da bu türden bir iddia asla söz konusu olamaz” (Cebecioğlu, 2001:95).

1. Tasarrufun imkânı

Cenab-ı Hak, insanı yaratmış, ona sair mahlûkatına vermediği birçok fazilet ve üstünlükler vermiş ve nihayetinde cüz-i irade gibi yüce bir nimetle insanı yüceltmıştır. Bütün bu nimetler yanında insanı yeryüzüne halife olarak göndermiş, yeri ve göğü insanın emrine boyun eğdirmiştir. Bu gerçek Kur'an'da **“O, göklerde ve yerde ne varsa hepsini, kendi katından (bir lütuf olmak üzere) size boyun eğdirmiştir...”** (Câsiye, 45/13) buyurularak ifade edilmiştir. İnsanın mahlûkat üzerinde bu şekilde tasarruf etme yetkisi “tekvinî ahkâm” olarak tanımlanmıştır. Diğer bir anlatımla bu, insanın kendisinin de tâbi olduğu tabiat kurallarını işletmek üzere mahlûkat üzerinde türlü faaliyetler icra edebilmesi yetkisidir. İnsanın yeryüzünde bulunduğu andan itibaren bugüne değin ortaya konulmuş olan ortak insanlık mirası ve medeniyet işte bu tasarruf yetkisinin bir sonucudur.

Yüce Allah, bazı kullarına özel bir tasarruf yetkisi daha vermiştir ki bu yetkinin sınırlarını ve etkisini kendisi belirlemiştir. Diğer insanlar tarafından olağanüstü olarak tanımlanan, her isteyen gerçekleştiremediği bir takım hadiseleri gerçekleştirme yetkisi olarak tanımlanabilecek bu özel tasarrufun imkânı konusu İslam düşünürlerince tartışılmıştır.

İslam düşünürleri, Kur'an-ı Kerim'de haber verilen ve mucize kategorisinde sınıflandırılan birçok olağanüstü hadiseyi, özel tasarruf yetkisi başlığı altında incelemiştir. Kur'an-ı Kerim'de peygamberlerin Allah tarafından gönderilmiş gerçek elçiler olduğunu kanıtlayan harikulade olaylar sadedinde Hz. Sâlih'in kayadan dişi deve çıkarması (A'râf, 7/73), Hz. Mûsâ'nın asası ile parıltılı eli (A'râf, 7/106-108; Hûd, 11/96; Kasas, 28/31, 32, 35), Hz. İsrâ'nın ölüleri diriltmesi, alaca hastalığını tedavi etmesi, anadan doğma körü görür hale getirmesi (Âl-i İmrân, 3/49-50) gibi mucizeler bahse konu olan özel tasarruf yetkisinin imkânının delilleri olarak görülmüştür.

Keramet kavramı da bu özel tasarruf yetkisi başlığı altında incelenmiştir. İslam âlimleri peygamberlik iddiasında bulunmayan bir kimsenin eliyle meydana gelen harikulade olayları “keramet” olarak nitelemiştir. Meydana gelen olağanüstü olayın keramet olarak kabul edilebilmesinin bir şartı vardır ki o da harikulade olayı ortaya koyan kişinin mümin ve salih amel sahibi bir kimse olması gerekliliğidir (Uludağ, 2004: 15).

İsmi Kur'an'da belirtilmeyen bir zatın Sebe melikesinin tahtını bir anda Hz. Süleyman'ın yanına getirmesi (Neml, 27/38), Hz. Meryem'e Allah katından rızık gelmesi (Âl-i İmrân, 3/37; Meryem, 19/25), Ashâb-ı Kehf'in köpekleriyle birlikte bir mağarada uzun süre uyuyup kalmaları (Kehf, 18/16-26), Hz. Mûsâ'nın annesine bebeğinin geri verilmesi (Kasas, 28/7-13) ve Hızır ve Zülkarneyn olayları (Kehf, 18/60, 83-98) Kur'an-ı Kerim'de zikredilen keramet örnekleri olarak görülmüştür. Bu ayetlerde sözü edilen kişiler peygamber olmamasına rağmen kendilerinden harikulade haller zuhur etmiştir

(Uludağ, 2002:265). Kur'an'da mezkûr olan bu örnekler, İslam düşünürlerinin Allah'ın belli kullarına bahşettiği özel tasarruf yetkisinin imkânına kail olmalarının temel dayanaklarını oluşturmuştur.

Tasavvuf literatüründe sûfiler eliyle gerçekleşmiş keramet türünden harikulade olaylar bir hayli fazladır. Bu olağanüstü hadiselerin ortak yönü bir insanın gerçekleştirmesinin mümkün görülmediği harikuladelikler içermesidir. Bir velinin bir insanın kaldıramayacağı bir ağırlığı kolaylıkla kaldırması, havada uçması/tayy-i mekân, su üzerinde yürümesi, vahşi ve yırtıcı hayvanları itaati altına alması, güçlü kişilerin güçlerini kullanamaz hale getirmesi ve benzeri hususlar bu tür kerametlerdir. Eşyaya ve insana tesir etme, mahlûkatı farklı şekillerde idare etme vb. türünden hadiselerin tamamı sûfinin tasarrufu başlığı altında incelenmektedir. Bu tür olağanüstü hadiseler, "himmət" olarak da ifade edilmektedir (Yüce, 2005:38).

Tasavvufi düşüncede tasarruf kavramı zamanla genişleyerek "kutub" kavramını geliştirmiştir. Kutubun tasarruf yetkisine sahip olan bir şahıs olduğu düşünülmüştür. Kutub ve kutubun tasarrufu konusunu özetleme anlamında şu satırlar dikkat çekicidir: "Manevî derecesi büyük, veli bir kul olan kutub, âlemin ruhu mesabesinde. Allah, emaneti varlıklar içinde sadece insana vermiş ve buna bağlı olarak kâinatın tümünü de onun emrine boyun eğdirmiştir. Emaneti tahakkuk ettirebilen, yani onu kuvveden fiile çıkarabilen kâmil veli, bu niteliğiyle bütün kâinatın üzerinde, onun mahkûmu değil hâkimi gibidir. Kutub olabilme özelliği, herkeste bilkuvve vardır. Ama bunu gerçekleştirebilmek çok az kişiye nasip olmaktadır. Ancak kutub, Allah'ın izniyle hareket eder, kendi kafasına göre davranmaz. Çünkü mutlak yetki ve güç sadece Allah'a aittir" (Atlı, 2012:22).

2. Hz. Lût'un (a.s.) Rabbi'ne İlticası ve Tasarruf Etmemesinin Nedenleri

İbn Arabî, tasarruf konusunu anlatmaya Hz. Lût'un (a.s.) Rabbi'ne ilticasına yer verilen Hûd suresinin 80. ayetindeki "rükn-i şedîd" kavramını izah ederek başlar. Mezkûr ayette Hz. Lût (a.s.) kavminin sıkıştırmalarına ve düşmanlıklarına karşı Rabbi'ne iltica ile dayanabileceği bir desteği olmasını veya onlara karşı koyabileceği bir gücü olmasını Rabbinden temenni etmiştir. **"Keşke size karşı (koyacak) bir gücüm olsaydı, ya da sağlam bir desteğe dayanabilseydim' dedi"** (Hûd, 11/80). İbn Arabî, ayette geçen "rükn-i şedîd" ifadesini kabile olarak, "güç" ifadesini ise beşerî himmet olarak açıklamıştır (İbn Arabî, 1990:III/52).

İbn Arabî mezkûr ayetin lugavi izahını yaptıktan sonra "Hz. Lût (a.s.) kavminin düşmanlığını savuşturmak ve kendisini savunmak için neden tasarruf etmedi de bu şekilde rükn-i şedîd'e ve kuvvete sahip olmayı temenni etti?" sorusuna cevap arar (İbn Arabî, 1990:III/52).

İbn Arabî'ye göre Hz. Lût'un (a.s.) tasarruf etmemesinin bir takım sebepleri vardır. İlk sebep Hz. Lût'un (a.s.) kendisini zayıf olarak görmesidir. Ona göre Hz. Lût (a.s.), Allah'ın **"Sizi güçsüz**

yaratana, güçsüzlüğün ardından kuvvet veren, kuvvetli halinizden sonra da güçsüzlüğe duçar eden ve ihtiyarlaştıran Allah'tır..." (Rûm, 30/54) buyruğunu işitmiş olduğu için kendisini zayıf olarak görmüştür.

İbn Arabî bu ayeti izah ederken insan için zayıflığın asıl, kuvvetin ise arızı olduğunu söyler. Bu görüşünü insanın ihtiyarlayınca tekrar eski zayıflık haline dönmesiyle delillendirir (İbn Arabî, 1990: III/56). Arızı olan kuvvet yaşlılık sebebiyle gidince asıl olan zayıflık tekrar ortaya çıkar. Konu ile ilgili olarak Hac suresinin 5. ayet-i kerimesini zikreder: "...Ey insanlar! Ölümden sonra diriliş konusunda herhangi bir şüphe içindeyseniz (düşünün ki) hiç şüphesiz biz sizi topraktan, sonra az bir sudan (meniden), sonra bir "alaka"dan, sonra da yaratılışı belli belirsiz bir "mudga"dan yarattık ki size (kudretimizi) apaçık anlatalım. Dilediğimizi belli bir süreye kadar rahimlerde durduruyoruz. Sonra sizi bir çocuk olarak çıkarıyor, sonra da (akıl, temyiz ve kuvvette) tam gücünüze ulaşmanız için (sizi kemale erdirmeye) İcinizden ölenler olur. Yine icinizden bir kısmı da ömrün en düşkün çağına ulaştırılır ki, bilirken hiçbir şey bilmez hâle gelsin..." (Hac, 22/5).

İbn Arabî mezkûr ayeti açıklarken insanın yaşlılık devresinde beden ve zihnen zayıfladığı, bilirken bir şey bilmez hâle geldiği gerçeğinden hareketle arızı olarak verilen kuvvetin yerini insanın asıl niteliği olan zayıflık haline bıraktığını ifade eder (İbn Arabî, 1990:III/56).

Fusûs² şarihi Ahmet Avni Konuk, insanda aslen mevcut olan zayıflığı tasavvufî bir yorumla açıklar. Ona göre Hz. Lût (a.s.) bu sözü söylediği esnada fenâfillah makamında idi. Bu makamın bir tecellisi olarak Hz. Lût (a.s.) kendisinin adem-i izafî³ açısından mahluk; vücûd-i Hak ile mevcut olduğunu idrak etti. Bu idrak neticesinde aslı adem-i izafiden ibaret olan bir kimsenin asla gerçek bir kuvvete sahip olamayacağını anladı. Bu anlayışı sebebiyle kuvveti asıl sahibi olan Allah'a (azze ve celle) atfedip kendisini asıl niteliği olan zayıflıkla nitelendirdi (İbn Arabî, 1990:III/56).

İbn Arabî Hz. Lût'un (a.s.) tasarruf etmemesinin delili olarak kendi zayıflığını görmesini başka bir delille daha ispatlamaya çalışır. Ona göre kırk yaşını tamamlamadan peygamberlerin peygamberlikle görevlendirilmemesi de yine peygamberlerin kendilerindeki zayıflık ve noksanlığı ancak bu yaşa erişince görebilecekleri düşüncesidir. Çünkü kırk yaş İbn Arabî'ye göre naks ve zaafın hissedilebildiği bir yaştır. Hz. Lût (a.s.) da kırk yaşına vasil olduğu için kendisindeki zayıflığı gördüğü için tasarruf etmemiştir (İbn Arabî, 1990:III/57).

² Tasavvuf düşüncesinin temel kitaplarından biri olan *Fusûsü'l-Hikem*, Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin (ö. 638/1240) bütün fikirlerinin özeti sayılan temel eseridir.

³ "Eğer bir şey bir mertebede yok, diğer bir mertebede var ise o zaman o şey için olmadığı mertebede yok deriz ki bu izafî bir yokluk (adem-i izafî) olmuş olur. İzafî adem tıpkı çekirdeğin içindeki ağacın sûreti gibi bilkuvve mevcut ve bilfiil ma'dûm olan şeylerdir. İzafî adem mutlak vücûd ile mutlak adem arasında bir berzahıdır. Tasavvuf ehli bu izafî yokluğu, izafî ademi karşılamak için "adem-i izafî, adem-i i'tibârî, adem-i mukayyed" gibi değişik tabirler kullanmışlardır" (Kılıç, 1999:500-501).

İbn Arabî'ye göre Hz. Lût'un (a.s.) tasarruf etmemesinin ikinci sebebi ise sahip olduğu marifettir. Şöyle der: "Marifet, himmet için tasarrufa izin vermez. Şu halde ârifin marifeti yükseldikçe onun himmet ile tasarrufu eksilir" (İbn Arabî, 1990:III/58).

İbn Arabi abdallardan bazılarının tasarruf edebildikleri halde onların makamından daha üst makama sahip olan Şeyh Ebu Medyen'in⁴ tasarruf etmekten aciz kalmasının nedenini izah ederken de marifetin tamlığının bu acziyete neden olduğunu anlatır (İbn Arabî, 1990:III/64).

Konuk, Şeyh Ebu Medyen'in makamının soru soran abdalların makamından daha yüksek olduğu halde tasarruf edememesini şöyle izah eder: "Ubudiyyet-i zatiyye makamında kaim olan insan-ı kâmil kendisinde emanet olan rububiyet-i araziyyeyi Allah Teâlâ'ya reddeder ve kendisi rubûbiyetin muktezası olan tasarrufa tasaddi etmez. O ancak ubudiyyet-i mahzası icabına tebean, kâmilen seyidine teveccüh eder... Velhasıl marifet yükseldikçe zaaf ve acz dahi ziyade olur" (İbn Arabî, 1990:III/64-65).

Ârifin sahip olduğu marifetin onu tasarruftan men etmesinin sebebi olarak İbn Arabî, arifin ubudiyet makamında olmasını gösterir. Şöyle der: "Makam-ı ubudiyyetle tahakkukundan ve tabii olan asl-ı halkına nazarından dolayı arif tasarruf etmez" (İbn Arabî, 1990:III/58).

Tek sebep olarak serdedilen bu ifadelerde aslında iki sebep mevcuttur. Birinci sebep, ârifin ubudiyet makamında tahakkukudur. İkinci sebep ise ârifin yaratılıştaki asıl sıfatı olan zayıflığa bakışıdır. Bu sebeplerin ilki hakkında Fusûs şarihi Konuk, "Ârif makam-ı ubudiyette tahakkuk etmiştir; kendiliğinden tasarrufa kıyam etmez. Efendisinin emrine intizar eder; her ne emrederse, onu icra eder. Fiil ve tasarruf ancak efendisininindir. Kendi iradesini efendisinin iradesinde fâni kılmıştır" der (İbn Arabî, 1990:III/59).

Ârifin yaratılışındaki zaaf da arifi tasarruftan men etmektedir. Bu hususu açıklamak üzere Konuk, "Ârif, tabii olan asl-ı hilkatine bakar. Kendisinin zaaf olan adem-i izafiden mahluk olduğunu ve Hakk'ın vücuduyla kaim bulunduğunu görür ve tasarrufu terk ederek Hakk'ı vekil ittihaz edinin" der (İbn Arabî, 1990:III/59).

İbn Arabi, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) tasarruf konusundaki tutumunu da bu son iki mesele muvacehesinde değerlendirir. İbn Arabi, Peygamber Efendimizin (s.a.v.) marifetinin ziyadeliğinin kendisinin acziyet ve zaafını görmesine neden olduğunu ve O'nun (s.a.v.) kulluk makamında kaim oluşunun da tasarruf etmekle ilgili tutumunda etkili olduğunu düşünür. Şöyle der: "Hz. Peygamber (s.a.v.) bu makamda şöyle buyurmuştur: "Ben bilmem ki bana ve size ne yapar? Ben ancak bana vahy olunan şeye tabi olurum" (Ahkâf, 46/9). Binaenaleyh Resûlullâh'a (s.a.v.) vahy olunan şey hükmü

⁴ Tam adı, Şuayb b. el-Hüseyn el-Ensârî el-Endelüsî (ö. 594/1198)'dir. Medyenîyye tarikatının kurucusu olan Şeyh Ebû Medyen, Kuzey Afrikalı bir mutasavvıftır.

iledir. Onun indinde onun başkası yoktur. İmdi eğer ona bi cezmin tasarruf ile vahy olunursa tasarruf eder ve eğer tasarruftan men olunursa imtina eyler ve eğer tasarrufta muhayyer bırakılırsa tasarrufun terkini ihtiyar eder” (İbn Arabî, 1990:III/65).

Anlaşılaçağı üzere Hz. Peygamber (s.a.v.) marifetten hâsil olan acz ve zaaf neticesinde Ahkâf suresinde varit olan sözleri söylemiş ve ubudiyet makamında kemale erişmiş olmakla ve bütün işlerinde Hakk’ı vekil tayin etmekle tasarruftan ictinâb etmiştir. Yine ubudiyet icabı tasarrufla emredilince emre imtisalen tasarruf etmişler, eğer muhayyer bırakılmışsa bu durumda da adab-ı ubudiyete riayetle yine tasarrufu ihtiyar etmemişlerdir.

Konuk, tasarruf etmekle terk etmek arasında tercih hakkı verilen ârifin, tasarrufu terki tercih etmesinin nedenini açıklamak üzere kul için acz ve zaafın asli bir unsur; rubûbiyetle zuhurun ise arızı bir unsur olduğunu, buna mukabil tasarrufun Hak için zati, kul içinse izafî olduğunu ifade eder. Bu ifadelerin ardından aslî olan acz ve zaaf ile zuhurun kul için arızı olan rububiyetle zuhurdan daha evla olduğunu söyler (İbn Arabî, 1990:III/66).

İbn Arabî, ârifi tasarruftan men eden bir diğere sebebi ise şöyle açıklar: “Mutasarrıf ile mutasarrıfun fihin ahadiyyetidir. Binaenaleyh üzerinde himmeti irsal edecek kimseyi görmez. İşte bu durum da onu tasarruftan men eder” (İbn Arabî, 1990:III/59).

Ârif tasarruf eden ile tasarruf edilen tüm eşyayı tek bir vücuttan ibaret olarak gördüğü için tasarruf edecek farklı bir varlık göremez. Bu hususu Konuk şöyle izah eder: “Ârif kendisinin taayyünü ile muhitinde bulunan kaffe-i taayünâtın vücûd-ı vahid-i mutlakın takayyüd ve taayyünü olduğunu hakka’l-yakîn ile ârif olur” (İbn Arabî, 1990:III/59). Anlaşılaçağı üzere vücûd-i mutlakın ahadiyyetini müşahede eden bir ârif Hakk’ın vücudundan gayri bir varlık göremediğinden ötürü üzerinde himmetini göndereceğı ve tasarruf edebileceğı bir varlık bulamaz.

İbn Arabî, ârifin âlemde her şeyin yerli yerinde olduğunu görmesini de onu tasarruftan men eden diğere bir sebep olarak zikreder. Ona göre ârif âlemde beğenilmeyecek bir şey göremez ki onu değıştirip de başka bir hale koymaya gerek görsün (İbn Arabî, 1990:III/62).

İbn Arabî ârifin tasarruf etmemesinin sebeplerini sıralarken Şeyh Şibli’nin⁵ bu hususta kendisine sorulan bir soruya verdiği cevabı da nakleder: “Şibli, kendisine sorulan “Neden tasarruf etmiyorsun?” sorusunu “Ben tasarrufu, Hakk’ın üzerimde dilediğince tasarrufta bulunması için terkettim” diyerek cevaplamıştı. İbn Arabî bu durumu şöyle açıklar: “Burada, Allah Teâlâ’nın, “O’nu vekil kıl!” (Müzemmil, 73/9) emrine göndermede bulunur. Vekil, tasarrufta bulunandır. Şibli, Allah Teâlâ’nın şu emrini işitmiştir: “Allah’ın sizi üzerine halife kıldığı şeylerden sarf edin!” (Hadid, 57/7). Dolayısıyla Şibli ve arifler, ellerinde olanın kendilerine ait olmayıp, kendilerinin bu mülke halife

⁵ İlk sūflilerden olan Şibli’nin tam adı, Ebû Bekr Dūlef b. Cahder (Ca’fer b. Yūnus) eş-Şibli (ö. 334/949)’dir.

kılındıklarını bilirler. Hak, ona şöyle dedi: “Seni halef kıldığım ve sana mülk olarak verdiğim şeyler için Beni vekil kıl!” Böyle olunca, Şiblî, Allah’ın emrine uyarak, O’nu vekil kıldı” (İbn Arabî, 1990:III/62).

Görüleceği üzere İbn Arabi, ârifin Hakk’ı kendisine vekil tayin etmesinin onu tasarruftan men ettiğini ifade etmektedir. Bununla birlikte muhtemel şu soruya da peşinen cevap vermeye çalışmaktadır: “Hadîd suresinde yer alan (Hadîd, 57/7) mezkûr ayet-i kerimede Rabbimiz biz kullarına “**Sizi üzerinde halife kılarak tasarruf etme yetkisini verdiğim şeylerden sarf edin**” buyurmuşken bir ârifin bu sarftan el çekmesi ne derece doğrudur?” İbn Arabi, bu soruya, ârifin her hususta olduğu gibi kendisine tasarruf yetkisi verilen şeylerde tasarruf etme hususunda da Allah’ı vekil edindiğini söyleyerek cevap verir. Bu durumda tasarruf etme yetkisini kullanması için Allah’ı vekil edinmiş olan ve bundan ötürü tasarruftan el çeken Şeyh Şiblî, Allah’ın, “O’nu vekil edininiz” emrini yerine getirmiş olmaktadır.

İbn Arabi sözü edilen iki ayet-i kerimeyi (Müzzemmil, 73/9; Hadîd, 57/7) birlikte anlamlandırır. Bu ayetlere şöyle anlam verir: “Seni üzerinde halife kıldığım ve sana mülk olarak verdiğim şeyler (in sarfı) için Beni vekil kıl.” Ona göre bu iki ayeti böyle anlayan bir ârifin tasarrufu terk etmesi ve her işte Hakk’ı vekil kılması kaçınılmaz olmaktadır (İbn Arabî, 1990:III/63).

İbn Arabi’ye göre ârifi tasarruf etmekten alıkoyan diğer sebep de tasarrufun gerçekleşme süreciyle alakalıdır. Şöyle der: “Himmet/tasarruf ancak üzerinde tasarruf edilecek şey üzerinde yoğunlaşıp diğer şeylerin göz ardı edilmesiyle etkisini gösterebilir -işte bunun bilgisidir ki, (ârif kişiyi) böylesi bir yoğunlaşmadan alıkoyar. Dolayısıyla, marifeti eksiksiz olan ârif, son derece acz ve zaaf içerisinde zahir olur” (İbn Arabî, 1990:III/63).

Buna göre tasarruf ancak ârifin bütün dikkatini tasarruf edeceği şeye yönlendirmesiyle mümkün olabilmektedir. Marifet ehli bir ârifin gönlünü tümüyle Hakk’tan boşaltarak tüm dikkatini tasarruf edeceği şeye yönlendirmesi ise mümkün değildir. Bu sebepten ötürü marifete sahip bir ârif tasarruf etmez.

İbn Arabî’nin *Fusûsü’l-Hikem* adlı eserini şerh eden Konuk, bu meseleyi şöyle izah eder: “Bir şeyde tasarruf etmek için kuva-yı zâhire ve bâtinenin heyet-i mecmuasını o şeye huzur-ı tam ile ve tevcih-i külli ile tevcih etmeli ve o şeyin gayrisine kalbde ittisa’ olmamalı, yani başka şeye gönül müteveccih bulunmamalı. İşte himmet böyle bir cemiyetle müessir olur ve zikrolunan marifet ise arifi bu cemiyetten ayırır, zira himmetini sarf edeceği şeye külliyetiyle teveccüh edip, onu kalbine idhal etmekle, marifet-i Hakk’ı kalbinden çıkarmak lazım gelir. Binaenaleyh marifeti tamam olan arif, tasarruftan ari ve gayet acz ve zaaf ile zahir olur” (İbn Arabî, 1990:III/63-64).

Tasarrufun terkinin sebepleri bağlamında Peygamberlerin tasarrufu terk etmelerine ayrı bir yer veren İbn Arabî, buna Peygamberlerin kavimlerine duydukları şefkat ve merhametten ileri geldiğini ifade eder. Şöyle der: “Muhakkak Resulün kavmine şefkati vardır. Binaenaleyh onların üzerine hüccetin zuhurunda mübalağa etmeyi murat etmez; çünkü bunda onların helaki vardır” (İbn Arabî, 1990:III/67).

Peygamberlerin tasarruf ederek mucize nev’inden olan harikulade işleri meydana getirmeleri peygamberliklerinin ispatına matuftur. Bununla beraber peygamberlerin tasarrufa sıkça başvuramalarının sebebi kavimlerinin mucize türünden gerçekleşen bu tür hadiseleri inkâr etme ve sonucunda da helak edilme ihtimalidir.

İbn Arabî peygamberlerin mucize türünden tasarrufu terk etmelerinin bir diğer sebebi olarak da onların imanın bir nasip meselesi olduğunu ve Allah’ın dilediği kuluna imanı nasip ettiğini bilmelerini ve mucize nev’inden tasarrufun kendisine iman nasip olmamış kimseye bir faydasının olmadığını görmelerini zikreder. (İbn Arabî, 1990:III/68).

İbn Arabî tasarrufun terkinde dikkat edilmesi gereken edebi de izah eder. Kendisine tasarruf yetkisi verilmiş bir ârifin bu yetkisini terk ederek kullanmaması yetkiyi kendisine veren Hakk’a karşı bir nezaket ve zarafet düşüncesiyle olmamalıdır. Aynı şekilde Hakk’ın mülkünü yine O’na iade etme manasına geleceği için isar düşüncesiyle de olmamalıdır. İbn Arabî bu şekilde bir terk edişin yanlış olduğunu düşünür. Ona göre tasarrufu terk etme ancak kemal-i marifetten ötürü makbul olabilir. Bunun nedeni ise marifetin hükmi bir ihtiyar ile tasarruf etmenin yanlışlığını göstermesidir. Çünkü ârif âlemde her ne zaman tasarruf etse bu tasarruf ihtiyar ile değil de bir emr-i ilahi ve cebirden kaynaklanmıştır (İbn Arabî, 1990:III/66).

Tasarruf etmemenin nedenlerini izah ettikten sonra değinmemiz gereken bir husus daha vardır. Bu husus ise Hz. Lût’un (a.s.) tasarruf etmediği değil de edemediği hususudur. İbn Arabî Hz. Lût’un (a.s.) tasarruf etmek imkânına sahipken etmediğini düşünür ve bunun nedenlerini kendince açıklar. Fusûs şârihi Konuk ise İbn Arabî’den farklı bir bakış açısı ortaya koyar. Her ne kadar bu çalışma tasarruf konusunu İbn Arabî’ye göre incelemek üzere kaleme alındıysa da konunun Fusûs şârihi tarafından bir şekilde tartışmaya açılmış olması, bu hususa da değinme zorunluluğu doğurmuştur.

Genelde sûfiler, velayet makamıyla tahakkuk edip kurbiyet makamına ulaşan âriflerin, himmetlerini istedikleri şeye yöneltip tasarruf edebildiklerini ifade ederler. Ancak başta İbn Arabî olmak üzere bazıları marifetin seviyesine göre tasarrufun ters orantılı olarak değiştiğini söylerler. Bu durum hem tasarrufun cereyan şekli, hem Allah’la münasebet, hem de insan iradesi ve ihtiyarı ile ilgilidir (Yüce, 2005:46).

Konuk, Hz. Lût'un (a.s.) mezkûr sözleri söylerken fenâfillah makamında olduğunu ve bundan dolayı onun tasarruf edemediğini iddia eder. Konuk'a göre bir şahıs fenâfillah makamında olduğu sürece Hakk'ın sıfatlarında fani olduğu için böyle bir şahsın tasarrufa imkânı yoktur (İbn Arabî, 1990:III/53).

Konuk, fenâfillah makamını tasarruf açısından şöyle açıklar: “Fenâfillah makamı vücûd-i mutlakın vechinden taayyünatın kalkmasında ibarettir. Zira icab-ı taayyünat olan bu benlik ve bizlik perdeleri o hakikat-i mutlakının hicab-ı cemalidir. Bu taayyün, vahdet-i ıtlakînin tecellisiyle ortadan kalkınca gayriyyet perdeleri de aradan mürtefi' olur. Bu mertebede olan kimsenin nazarında taayyünatın vehimden ibaret olan gayriyyet-i ariziyyesi izale olur. Ve böyle bir kimse ortada Hakk'ın vücudundan gayri tasarruf isnad edebilecek bir vücud göremez. Binaenaleyh kendisi himmet ve tasarruf sahibi değildir” (İbn Arabî, 1990:III/53).

3 . Tasarrufun tesiri

İbn Arabi Lût Fassı'nda tasarrufun tesiri konusuna değinmiştir. O, bu mevzuu açıklamak üzere Hz. Peygamber'in (s.a.v.) amcası Ebu Talib için yaptığı çabayı örnek olarak verir. Hz. Peygamber'in göstermiş olduğu olanca çabaya, gönülden istek ve duaya rağmen amcası iman etmemiş ve onun hakkında “**Sen sevdiğin kimseye hidayet edemezsin. Ancak Allah dilediğine hidayet eder**” (Kasas, 28/57) ayeti nazil olmuştur (Elmalı, t.y.: V/3746).

İbn Arabi, bu durumdan hareketle Hz. Peygamber'in (s.a.v.) tasarrufunun tesirinin umûmî olmadığını söyler. Ona göre eğer tasarrufun tesiri umûmî olsaydı muhakkak bu olayda da tesir ederdi ve Ebû Talib Müslüman olurdu. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) tasarrufunun tesiri umûmî değilse hiçbir kimsenin tasarrufunun da umûmî bir tesire sahip olmadığı anlaşılmaktadır. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v.) halkın en ekmele ve en üstünüdür.

Sonuç

Tasarruf kavramı bir tasavvuf terimi olarak olağanüstü işler yapma, varlığa hükmetme, eşya ve canlılara çeşitli şekillerde tesir etme gibi anlamlara gelir. Allah'ın çok yakın dostlarına bahşettiği bir lütuf olarak tanımlanır. Bu yönüyle tasarruf, mucize ve keramet kavramlarıyla ilişkili bir konudur.

Tasarruf meselesi, daha çok tasavvuf muhitlerinde tartışılmış bir konu olmakla birlikte kelâmın da ilgi alanına girmiştir. Tasarrufun imkânı, tesiri, sınırları ve tevhide aykırı olup olmadığına dair tartışma halen devam etmektedir. Çalışmanın kapsam ve sınırlılığı çerçevesinde bu tartışmalar bir kenara bırakılarak İbn Arabî'nin tasarruf konusundaki görüşlerine dikkat çekilmiştir. İbn Arabî, *Fusûsu'l-Hikem* adlı eserinin Lût Fassı bölümünde tasarruf konusuna değinmektedir. Konunun detaylarını izah etmeye Hûd suresinin 80. ayetini incelemekle başlamış, bu ayetin dilsel tefsirini

yaptıktan sonra Hz. Lût'un "rûkn-i şedîd"e ilticasını ele almıştır. Daha sonra bir peygamber olmasına rağmen neden tasarrufta bulunarak halkının helakini istemediği sorusuna cevap aramıştır. Bu bağlamda Hz. Peygamber (s.a.v.)'in Hz. Lût'un mezkûr ilticasına dair yorumunu dile getirmiş, konuyu tasarrufun imkânı ve istimali çerçevesinde tartışmıştır. İbn Arabî'ye göre Hz. Lût'un (a.s.) tasarruf etmemesinin bir takım sebepleri vardır. İlk sebep Hz. Lût'un (a.s.) kendisini zayıf olarak görmesidir. İkinci sebep ise Hz. Lût'un sahip olduğu marifetidir. İbn Arabî'ye göre marifet, himmet için tasarrufa izin vermez. Marifeti arttıkça himmet ile tasarrufu eksilir.

Peygamberlerin tasarrufu neden terk ettiklerine dair ayrı bir yer veren İbn Arabî, şu sebepleri serdetmektedir: Tasarrufu terk etmelerinde evvela kavimlerine duydukları şefkat ve merhamet ağır basmaktadır. İmanın bir nasip meselesi olduğunu ve Allah'ın dilediği kuluna imanı nasip ettiğini bilmeleri ve mucizevî nev'inden tasarrufun, kendisine iman nasip olmamış kimse için fayda vermeyeceğini görmeleri tasarrufu terk etmelerindeki bir başka nedendir.

İbn Arabî, velinin tasarrufa sahip olmadıkça kemale ermiş olamayacağını, kemale ermiş bir velinin de tasarrufu kullanmayacağına da vurgu yapar. Eğer tasarruf yetkisini kullanmışsa bunun ilahi irade neticesinde ihtiyarsız olarak vücut bulduğunu ifade eder. Aksi durumda tasarruf yetkisini iradi olarak kullanan velinin bu istimalinin, marifetinin noksanlığına bir delil olduğuna dikkat çekmektedir.

İbn Arabî'nin "tasarruf" kavramı etrafındaki görüşlerini değerlendirecek olursak; ârifin marifetinin artmasının onun Allah'ın sıfatlarını daha iyi tanımasına imkân verdiğinden ötürü tasarruftan kaçınmasının temel nedeni olduğuna dair görüşü bizce de makul bir açıklamadır. Bu görüşü makul görmemizin temeli, kâinattaki hadiselerin tamamen takdir ve tekvinin Cenab-ı Hak tarafından gerçekleştirilmesi ve bu tayinin olması gereken ve en güzel bir durum olduğunu düşünmemizdir. Ârif bu düşünceye sahip olunca, "Olanda hayır vardır" fehvasınca olanı değiştirme veya olana müdahale etme anlamındaki tasarruftan kaçınacaktır.

İbn Arabî'nin peygamberlerin tasarruftan kaçınmalarında kavimlerine duydukları şefkat ve merhamet hislerinin etkili olduğu görüşüne ise aynen katılmaktayız.

Kaynakça

- Atlı, A. (2012). “İbnü'l-Arabî'nin “Kutub” Kavramı ile İlgili Görüşleri”. *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1 (1) 11-31.
- Cebecioğlu, E. (2001). “Akşemseddin’de Bazı Tasavvufi Kavramlar-I”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XLII.
- Cebecioğlu, E. (2005). *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*. İstanbul: Anka Yayınları.
- İbn Arabî, M. (1990). *Fusûsu'l-Hikem, Tercüme ve Şerh*. çev.: A. Avni Konuk; haz.: M. Tahralı & S. Eraydın, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Kılıç, M.E. (1999). “İbnü'l-Arabî, Muhyiddin” *TDVİA.*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Uludağ, S. (2002). “Kerâmet” *DİA*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, ss. 265-268.
- Uludağ, S. (2004). “Tasavvuf Kültüründe Kerâmet Anlayışı”, *Bursa’da Dünden Bugüne Tasavvuf Kültürü-3*, Bursa: Bursa Kültür Sanat Turizm Vakfı Yayınları.
- Uludağ, S. (2005). *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Yazır, E. H. (t.y.). *Hak Dini Kur’an Dili*. İstanbul: Eser Neşriyat ve Dağıtım.
- Yüce, A. (2005). Kozmik Yetki: Tasarruf. *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, 15 37-49.

